

Den arabiska våren i Mellanöstern och Nordafrika

Situationen i Mellanöstern och Nordafrika förändrades drastiskt 2011. Regimer som på ytan verkade stabila och hade bra kontakter med omvärlden utsattes för ett sådant internt tryck att de kollapsade. Denna utveckling, som kom att kallas den arabiska våren, slog omvärlden med häpnad. Ingen analytiker eller forskare såg det komma, det folkliga uppror som kom att omfatta hela regionen kom från gräsrotterna.

Termen arabisk vår myntades för första gången redan 2005 för att beskriva den förväntade demokratiseringsvåg som analytiker och experter väntade sig efter invasionen av Irak. Denna vår materialiserades aldrig. Den arabiska våren anno 2011-2012 är i grund och botten en gräsrotsrörelse som kräver förändring och kraftigt förbättrade levnadsvillkor.

Läget i det land som lider av den mest utdragna konflikten i relation till den arabiska våren, Syrien, är bekymrande. Det som initierades som ett folkligt uppror har transformerats till ett regelrätt inbördeskrig med en allt mer radikaliserad motståndsrörelse som på sina håll infiltrerats av fundamentalistiska krafter. Denna utveckling är djupt olycklig och lidandet för den syriska civilbefolkningen har varit enormt.

Gnistan som tände det pyrande missnöjet

Med början den 17 december 2010 inleddes en förändringsprocess som kom att skaka Nordafrika och Mellanöstern våldsamt och i grunden. När den då 26-årige tunisiska grönsaksförsäljaren Mohammed Bouazizi greps under förnedrande former för att han saknade tillstånd för sin försäljning var det få, förmodligen inte ens han själv, som förstod vilka konsekvenser hans reaktion skulle få.

Då Bouazizi dagen efter gripandet ville anmäla det han ansåg var felaktig myndighetsutövning, den kvinnliga ordningsvakt som grep Bouazizi ska ha spottat honom i ansiktet samt givit honom en örfil, var det ingen som lyssnade. I ren desperation tände Bouazizi eld på sig själv utanför myndigheten.

Bouazizis desperata reaktion på den orättvisa han upplevde slog an hos många tunisier, och nordafrikaner i allmänhet. Regionen präglades av utbredd arbetslöshet och korruption, ständigt övervåld av polis och säkerhetsstyrkor samt av negativa framtidsutsikter för en stor del av den unga befolkningen.

Dessa känslor fick ett ansikte och en händelse att samlas kring. Bouazizis handling kom att få ett flertal efterföljare, men framförallt startade flera demonstrationer för att ge röst åt de tidigare förtryckta tunisierna. Invånarna i de övriga länderna i regionen kom också att identifiera sig med Bouazizis desperation och protesterna utvidgades och omfattar idag i stort sett hela regionen.

Den arabiska våren och sociala medier

När det stod klart att protesterna i Nordafrika och Mellanöstern inte var enskilda händelser som kunde kontrolleras av makthavarna spred sig en oro i regionen. Eftersom länderna i regionen har vissa gemensamma drag slog den desperation och uppdämda förändringsviljan igenom på bred front.

Regionen MENA (Middle-East & Northern Africa) karakteriserades vid slutet av 2010 av länder med en relativt ung befolkning, hög arbetslöshet (framförallt hos de unga), utbredd korruption och statsöverhuvuden utan respekt för mandatperioder och andra demokratiska principer. Denna explosiva blandning av förutsättningar kom att explodera under de första månaderna av 2011.

En faktor som ibland lyfts fram som avgörande för det snabba händelseförloppet och den regionala spridningen av oroligheterna har varit användningen av sociala medier, framförallt Facebook och Twitter.

Dessa har varit viktiga, men som oppositionsledare och andra i de berörda länderna påpekat har sociala medier och internet haft funktionen av en katalysator för protesterna. Det vill säga en faktor som underlättat snarare än skapat de demonstrationer som skakat världen.

Demonstrationer, som de som ägde rum i Libyen, Tunisien, Egypten och övriga länder är inget nytt fenomen. Den iranska revolutionen 1979 är ett exempel på omfattande och omstörtande demonstrationer organiserade utan tillgång till vare sig sociala medier eller internet.

Det som däremot särskiljer den arabiska våren från andra proteströrelser och demonstrationer är det faktum att protesterna omfattat en hel region. Denna typ av fenomen har tidigare varit begränsade till enskilda länder.

Globala reaktioner och implikationer av den arabiska våren

Situationen i norra Afrika har direkta konsekvenser för Europa och Sverige. Då länderna i norra Afrika varit viktiga handelspartners och på senare år även politiska utbyten har omvälvningarna kommit att förändra den säkerhetspolitiska, såväl som den ekonomiska kartan för de europeiska länderna.

Det land som dragit till sig störst utländskt intresse är Libyen. Libyen som har enorma olje- och naturgasresurser var under överste Muammar Gaddafi en allierad just i frågor som rörde oljeutvinningen men även i hanteringen av afrikanska migranter till Europa.

Även om Gaddafi fram till 2005 arbetade för att få tillgång till kärnvapen och den libyska säkerhetstjänsten visat sig stå bakom flera internationella terrordåd, har relationerna till västvärlden varit förvånansvärt goda.

Men de goda relationerna förbyttes till allt starkare fördömanden i takt med att Gaddafi med allt brutalare metoder visade att han inte tänkte lämna ifrån sig makten. I och med att Gaddafi använde våld mot demonstranterna agerade det internationella samfundet via FN, och införde en så kallad flygförbudszon över Libyen.

Händelseutvecklingen kom efter inrättandet av flygförbudszone att likna ett regelrätt krig med Gaddafitrogna styrkor på ena sidan och de oppositionella rebellerna samlade under det Nationella övergångsrådet (National Transitional Council) på den andra, innan Gaddafi till slut dödades av sina motståndare.

Även om situationen i Libyen har utvecklats på ett dramatiskt sätt har de andra länderna i regionen också sett genomgripande förändringar som i vissa fall kostat många människoliv.

Situationen i Syrien är minst sagt ansträngd. Landet styrs, precis som Libyen gjorde, av en oberäknelig despot, Bashar al-Assad. Assad visade med fruktansvärd tydlighet att han inte tänkte tillåta någon opposition, eller några oppositionella demonstrationer. Stridsvagnar, krypskyttar och artilleri sattes in mot obehäpnade demonstranter.

Situationen i Syrien har utvecklats annorlunda än i Libyen, mycket på grund av händelseutvecklingen i just Libyen. Medan framförallt Ryssland och Kina valde att lägga ned sina röster då flygförbudet över Libyen beslutades i säkerhetsrådet har de varit mycket mer resoluta när det gäller insatser gentemot Syrien.

FN har varit bakbundet av interna stridigheter då främst Kina och Ryssland varit tydliga med att det inte är acceptabelt med utländsk inblandning i

Syrien. De har också varit kritiska till, och i vissa fall stoppat, sanktioner och sanktionsförslag mot Syrien och Assad. Det geopolitiska läget, och det faktum att Assad har allierade i regionen (främst Iran) gör att utvecklingen i Syrien skiljer sig från Libyen.

Den arabiska våren är, bortsett från internationella interventioner, ett folkligt uppror som mycket väl kan komma att innebära en dramatisk förändring av den politiska scenen i regionen för lång tid framöver. Regionen var redan innan omvälvningarna en politisk och säkerhetsmässig krutdurk. Israels närvaro, och det amerikanska intresse som detta medfört, har haft stor påverkan på politiken.

Dagens MENA-region visar upp markanta skillnader i resultat av de senaste årens folkliga uppror. I vissa länder, framförallt Tunisien men till viss del också Egypten och Libyen, har demokratiska val hållits. I andra länder, framförallt Syrien, har landet dragits in i ett förödande inbördeskrig. Och för ytterligare andra länder, exempelvis Algeriet, Bahrain och till viss del Jemen, har situationen återgått till hur den var innan upproren.

Kraften i det folkliga uppror som i vissa länder tvingat bort presidenter som suttit vid makten i decennium är stor. Så pass stor att utvecklingen oroar andra totalitära regimer. I Kina följs händelseutvecklingen noggrant och det finns en rädsla för att ett liknande uppror skulle kunna ske där.

Framtidsutsikter för regionen

Den arabiska våren har påverkat det politiska klimatet, såväl som det vardagliga livet för miljontals människor i regionen. Den har även visat på styrkan hos ett folkligt missnöje och hur en liten, till synes obetydlig, personlig tragedi kan bli början på en kedja av händelser som leder till omvälvningar ända upp i det översta maktskiktet.

Effekterna av den arabiska våren har varit påtagliga på det kortsiktiga säkerhetspolitiska planet, men den arabiska våren kommer även att ha stora effekter på längre sikt. Hur dessa effekter kommer att se ut är omöjligt att sia om.

I de flesta länderna, förutom Syrien, har förändringsprocesser inletts, i vissa fall har detta inneburit demokratiska val, i andra minskad makt för kungahuset. Generellt finns en ökad förståelse (och bävan) för kraften i ett folkligt missnöje och riskerna för uppror, inte bara i Nordafrika och Mellanöstern utan i hela världen.

Den arabiska våren och dess kraft förvånade hela världen. Hur denna folkrörelse ska sluta, och hur regionen kommer att anpassa sig till de nya förutsättningar som ges är lika omöjligt att förutse som det var omöjligt att förutse att en tunisisk grönsaksförsäljare skulle påverka en hel region och drastiskt ändra de politiska förutsättningarna på ett globalt plan.

Datum
2013-08-27

Upproren mot de auktoritära ledarna i regionen har, oavsett utgången av den pågående demokratiseringsprocessen och frihetskampen, tydliggjort det skeva och odemokratiska system som varit vanligt under lång tid. I och med denna vår kan förhoppningsvis fler länder med slutna system se riskerna med ett utbrett folkligt missnöje och brist på fri- och rättigheter. Om detta scenario blir verklighet har den arabiska våren banat väg för en demokratisk sommar.

*Texten är producerad av Institutionen för freds- och konfliktforskning,
Uppsala Universitet.*